

Arap Dilinde Telaffuz Edilmeyen veya Anlama Etkisi Olmayan Zevâid Harfler (Şekil Ekleri)

Zawâid Letters in the Arabic Language are Unpronounced or Have no
Affect on Meaning (Symbolic Suffixes)

Emine Merve AYTEKİN

Araştırma Görevlisi, Adıyaman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap
Dili ve Belâgati Anabilim Dalı

Research Assistant, Adıyaman University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Arabic Language and Rhetoric

Adıyaman / Turkey

eytekin@adiyaman.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7680-7340

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 15 Şubat 2022 / February 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 23 Haziran 2022 / June 2022

DOI: 10.53683/gifad.1074028

Atıf / Citation: AYTEKİN Emine Merve. "Arap Dilinde Telaffuz Edilmeyen veya Anlama Etkisi Olmayan Zevâid Harfler (Şekil Ekleri)/ Zawâid Letters in the Arabic Language are Unpronounced or Have no Affect on Meaning (Symbolic Suffixes)". *Gıfad: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / The Journal of Gumushane University Faculty of Theology*, 11/22 (Temmuz/July 2022/2): 668-692

İntihal: Bu makale, özel bir yazılım ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by a special software. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/pub/gifad>

Mail: ilahiyatdergi@gumushane.edu.tr

Copyright© Published by Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Gumushane University, Faculty of Theology, Gümüşhane, 29000 Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Bu çalışmada Arap dilinde şekilsel işlevi dolayısıyla yer verilen zâid harflerin tespit edilmesi hedeflenmektedir. Bu harfler türetim ve çekim yapma amacıyla kullanılmamaktadır bilakis sanatsal gaye, imlası benzer sözcükler arasında ayırım sağlama, Kur'an-ı Kerim imlasına özel yazım kuralı, Arap Diline has imla özellikleri, Arap gramerinin özellikleri ve kafiye oluşturma gibi amaçlar ile kullanılmaktadır. Ayrıca çalışmada bu ekler sembolik özelliklerinden dolayı şekil eki olarak isimlendirilmişlerdir. Bu ekler eklendikleri sözcüklere nitelik ve nicelik yönünden herhangi bir etkide bulunmazlar. Bu harflerin çoğu sadece yazıda bulunur, telaffuz edilmezler veya telaffuz edilseler de anlama herhangi bir katkıları olmaz. Çalışmanın sonucunda bu eklerin günlük yazı ve konuşma dilinde bulunmakla beraber çoğunlukla mushafa has yazımda yer aldığı tespit edilmiştir. Kimi zaman bir gramer kuralı dolayısıyla yer alan şekil ekleri kimi zaman iki sözcüğü birbirinden ayırmak kimi zaman da sadece Kur'an hattına özel bir yazım amacıyla kullanılmıştır. Bu eklerin tespitinin bazı imla kurallarını anlama noktasında fayda sağlaması hedeflenmektedir. İsimlerde ve fillerde bulunabilen bu harfler çalışmada şekil eki olarak isimlendirilmiş ve çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Arap Dili ve Belâgati, Sarf, Ekler, Zevâid Harfler, Mushaf İmlası, Şekil Ekleri.

Abstract

In this study, it has been aimed to determine the zâid letters in the Arabic language due to their symbolic function. These letters has not been used for derivation and inflection contrarily its has been used for the purpose rhetorical, making distinction between orthography similar words in the Arabic language, special spelling rules for the orthography of the Qur'ân, orthographic features unique to the Arabic language, features of the Arabic grammar and creating rhyme. Additionally in this study, these suffixes are named as symbolic suffixes due to their symbolic properties. These suffixes do not have any effect on the words to which they are added in terms of quality and quantity. Most of these letters are only in writing, they are not pronounced or, if pronounced, they do not contribute to the meaning. As a result of the study, it had been determined that these suffixes are mostly in special for the Qur'ân writing, although they are in daily written and spoken language. Symbolic suffixes, which are sometimes due to a grammatical rule, had been sometimes used to separate two words from each other, and sometimes only for a special spelling for the Qur'anic orthography. It has been aimed that the determination of these suffixes will be beneficial in understanding some spelling rules. These letters, which can be found in nouns and verbs, had been named as symbolic suffixes in the study and and it had constituted the subject of the study.

Keywords: *The Arabic Language and Rhetoric, Morphology, Suffixes, Zawâid Letters, Mushaf Orthography, Symbolic Suffixes.*

Extended Summary

Every language has its characteristics. Many factors determine these characteristics. These factors are; political, military, economic and cultural interactions with neighbouring nations, sociological, cultural, geographical, religious etc. cases can be listed. A language alphabet, derivation methods, and writing style may be different. The Arabic language also has various features. One of these features is that it has various ways of derivation. These derivation methods are ishtiqaq (derivation made from the root and suffixes of the language), iqtirad (transferring from other languages), tawlid (creating new words), ta'rib (transferring concepts to the mother tongue), qalb (deriving words by changing places of syllables), naht (composing words by combining words) can be listed. With these methods, names are given to the entities without a name; the entities with a name can also be given names consisting of different letters with the same meaning. Ishtiqaq among the listed methods is related to this study. Ishtiqaq is the production of new nouns and verbs from the word's roots. Suffixes that perform this function are named 'derivational suffixes'. These suffixes are derive type words: maşdar, ism al-fā'il, ism al-maf'ul, şifa al-mushabbaha, number of rows, ism at-tafdil, ism al-zamān, ism al-makān, ism al-fā'il with mubālagha, ism at-taşghir, ism al-mansub. Also, these suffixes are derived verbs with the following meanings: ta'addi (causatives), mutaw'at (reflexiveness), musharaka (partnership), takthir (multiplicity), ta'ajjub, mubālagha (intensiveness), izhar (manifestation), pretending, tadriji (gradualism), passivity, colour, flaw, takalluf (compulsion, contrived), demand, taḥawwul (transformation). However, some suffixes come to the word's root and do not make any derivations. These suffixes are named 'inflectional suffixes'. These suffixes enable words to be used in different tasks in sentences and give word roots and stems functionality. Noun inflectional suffixes in the Arabic language; it has functions such as plural suffixes, gender (jam' al-muannath) suffixes, defined / undefined (al-ma'rifa) suffixes, gender (jam' al-mudhakkar) suffixes, and duality (tathniya) suffixes. Verbs inflectional suffixes in the Arabic language can have functions such as modal suffixes, muḍar'at suffixes, imperative verbs suffixes, past verbs suffixes, personal suffixes (muthannā, mutakallim, mukhātab, mukhātaba).

It is assumed that there are also suffixes that are symbolically added to the words and the category of derivational and inflectional suffixes in the Arabic language. In this study, these suffixes were tried to be determined.

These suffixes do not have a derivation function like derivational suffixes, do not inflect like inflectional suffixes, or do not add functionality to the word in a sentence. These suffixes exist symbolically and have no meaningful effect on the word. Examples of these suffixes identified in the study are generally given from the verses of the Qur'ān. The locations of these suffixes can be listed as follows: noun symbolically suffixes; alif suffixes that are not read but are hamza al-waṣl the case of phrase, alif-i fāriqa, which is at the end of the pronoun 'أَنَا', which is the pronoun of mutakallim, alif suffix in cases where letter hamza is written on the letter waw, The word 'أُولُوا', which is written as excess (zāid) in the Qur'ān with the suffix alif, although it has a sign of marfū', again, the rhyme situation from the Qur'ān, the suffix alif, which is written after the kasra in the word 'مَائَةٌ', although it is not read, the alif suffix which written in the middle of the words 'لِشَايِءٍ', 'مَلَائِكِهِمْ', 'مَلَائِكِهِ' whose examples are mainly seen in the Qur'ān, the alif suffix brought to manṣūb names that do not end in tā al-marbūṭa and al-alif al-maqṣūra, the alif suffix which written in names that contain fatḥa with hamza, the waw suffix introduced to differentiate the names 'Amr / عَمْرُو and 'Omar / عَمْرُ, the suffix waw in the middle of the word ulū / أُولُو even though it is not read, the suffix waw, which is not pronounced in the word ulāika / أُولَيْكَ, waw suffix which written in names hamza with ḍamma in it, the suffix ya which written in the names that have a hamza with kasra. The verb symbolic suffixes identified in the study are as follows: the alif suffix, which is written in the plural form / ṣiġha of the past verb, the alif suffix, which is written in the manṣūb and majzūm form of the plural ṣiġha of the muḍāri' verb, the suffix alif which written in the plural ṣiġha of the verb command, the alif suffix which written in the nāqiṣ muḍāri' verb, which is specific to the Qur'ānic calligraphy and is in the position of mufrad marfū' and manṣūb, the alif suffix which written in the muḍāri' forms of some verbs specific to the Qur'ānic calligraphy, the alif suffix which written in the muḍāri' species of some verbs specific to the Qur'ānic calligraphy, the alif suffix which written in verbs containing hamza with fatḥa, the suffix nūn al-wiqāya, which acts as a bridge, does not contribute to the meaning even though it is pronounced, the suffix waw which written in those found in hamza with ḍamma.

Giriş*

Bir dilin sürekliliğine etki eden unsurlardan biri de sahip olduğu kurallardır. Arap dilinin de uzun yıllar kullanılıp günümüze ulaşmasında ve doğru anlaşılmasında bu kuralların etkili olduğu ifade edilmektedir.¹ Söz konusu kurallardan biri de ziyade harfler konusudur. Arap dilinde ziyadelik tek boyutlu bir olgu değildir. Bazen sanatsal ve belâğî işlevler için de kullanılırlar.² Başta Kur'an-ı Kerim imlasında genel geçer bir uygulama olmaması sebebiyle olmak üzere sanatsal-belâğî, Arap Diline has imla özellikleri, Arap gramerinin kendine has özellikleri sebepleriyle, imlası benzer sözcükler arasında ayırım sağlamak, kafiye oluşturmak ve hareketin olmadığı zamanlarda ayırım yapmak amacıyla zâid olarak resmedilen kimi zaman telaffuzda karşılığı olmayan kimi zaman telaffuzda yeri olsa da manada karşılığı olmayan bir takım zevaid harfler vardır. Söz konusu bu ziyade harfler yapım eki gibi türetim görevi olmayan, çekim eki gibi çekim yapmayan veya kelimeye cümle içinde işlevlik kazandırmayan harflerdir. Bunlar şeklen var olup sözcüğe anlamsal olarak bir etki sağlamazlar. Bahsi geçen harfler bir takım kelimelerde kısmî değişikliklerin meydana gelmesine de yol açacaktır. Bu nedenle burada geçen bazı konuların sarf ilmiyle alakası da vardır. Zira sarf ilmi kelimedeki değişimi baz almaktadır.³ Ancak incelenen başlıkların diğer bazıları imla konusuna girmektedir. Bu çalışmada söz konusu harflere şekil eki ismi verilmiştir.

Çalışmada konu isimlerde ve fiillerde zâid şekil ekleri olmak üzere iki ana başlık altında incelemektedir. Bu harflerin temelini isimlerde elif, vâv, yâ; fiillerde ise nun, elif, vâv oluşturmaktadır. Kimi zaman sözcüğün başında kimi zaman ortasında kimi zaman ise sonunda bulunmaktadır bu zevaidler.

Söz konusu eklerden elifin zâid olarak bulunduğu sözcüklerin başında, fiillerin üçüncü çoğul şahıs kipleri yer almaktadır. Bu itibarla mazi, muzari ve emir fiillerinde, birtakım şartları sağlamak kaydıyla, cemaat vavından sonra eklenen elifler zâid olup vasl ya da vakf halinde telaffuza

* Bu çalışma Ç.Ü. B.A.P. birimi tarafından SYL-2021-13501 numaralı proje ile desteklenen, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Musa ALP danışmanlığında tamamlanan "Arap Dilinde Ekler -Yapım, Çekim ve Şekil Ekleri-" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

¹ Recep Kırıcı, "Arap Dilindeki ا ve ا Edatları İle İlgili Bir İnceleme" [Examination in the Language of Arabic (ا) and (ا) Prepositions], *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 8/1 (2021), 591.

² Soner Gündüzöz, *Arapçanın Söz Varlığı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 37.

³ Recep Kırıcı, *Ebü Ali el-Fârîsî'nin Sarf İlmindeki Yeri*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2021), 123.

dahi edilmezler. Elbette bu durum, mushafların imlâsı ile sınırlı değildir. Ancak bu sayılan fiillerin dışındaki yerlerde elif ziyadesi, genellikle mushaf imlâsına özgü bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim sonu illetli olan muzari fiiller, muzaf suretinde bulunan cemi müzekker salim formundaki isimler, hemzenin kelime sonunda vav suretinde yazıldığı isimler ve bunların dışında kalan bazı özel kelimelerin sonunda da mushaf imlâsına özgü zâid bir elifin resmedildiği görülmektedir.⁴

1. İsim Şekil Ekleri

İsim şekil ekleri başlığı altında isimlere geldiği halde telaffuzda yeri olmayan veya telaffuz edilse de anlama katkısı olmayan ekler incelenmiştir. Toplamda on dört yerde tespit edilen bu ekler elif/, vâv/و ve yâ/ي'dır.

1.1. Elif/

Elif-i Vasıl/Hemze-i Vasıl

Arapçada hemze-i vasıl/elifu'l vasıl/ sözcük başlarında bulunur eğer kelimeler yalnız geldiyse okunur fakat bir başka kelimedenden sonra geldiyse hafzedilir ve okunmaz. Bu durumda düşen /elif harfi söz konusu sözcüklerde herhangi bir anlam düşüklüğü veya eksiklik meydana getirmediği için şekil eki olarak kabul edilebilir. Şekil eki kabul edilebilecek bu hemzeyi alan isimlerin başında şunlar gelir: - اسم - ابن - ابنة - ابنم - امرؤ - امرأة - اسم اسم الله tamlamasındaki سم sözcüğünün aslı اسم dur. Başka bir örnek olan رأيت محمد بن عبد الله (Muhammed b. Abdullah'ı gördüm.) cümlesindeki بن sözcüğünün aslı ابن dir.⁵ Humâsî ve sudâsî fiillerin masdarlarında da bu ek bulunur ve önlerine herhangi bir sözcük veya harf-i cer gelmesi durumunda bu hemze okunmaz.⁶ Örneğin

وَاسْتَعْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ

*Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra O'na tevbe edin...*⁷

⁴ İbn Vesîk el-Endelusî, *el-Câmî limâ yuhtâcu ileyhi min resmî'l-mushaf*, thk. Ğânim Kaddûrî Hamed, (Bağdat: Dâru'l-Enbâr, 1408/1988), 52-53.

⁵ Ebî Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Edebu'l-kâtib*, thk. Ali Fâ'ûr, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988), 162.

⁶ 'Abdul'alîm İbrahim, *el-İmlâ' ve't-terkîm fi'l-kitâbeti'l-'Arabiyye*, (Mısır: Mektebetu Ğarîb, 1975), 32-33; Naîm Selman el-Bedrî, "Hemzetu'l-vasıl fi'l-luğati'l-'Arabiyye", *Journal of College of Education* 1/4 (2008), 16-17. <https://www.iasj.net/iasj/article/51035> (Erişim: 18 Haziran 2022)

⁷ *Kur'ân Yolu Diyanet Kuran Meali* (Erişim: 2 Şubat 2022), Hûd 11/90.

Yukarıda verilen ayette sudâsî bir fiil olan اسْتَعْفِرَ başına vâv harf-i cerini almasıyla başındaki şekil eki olan hemze-i vasıl telaffuzdan kalkmıştır. Geçiş dolayısıyla var olduğu halde okunmayan ve düşürülen zâid /elif şekil eki olarak karşımıza çıkmaktadır.

Elif-i Fârika/Mütekellim Zamiri

Elif-i fârikanın zâid olarak bulunduğu sözcüklerden biri Kur'an hattına mahsus olmamakla beraber, mütekellim zamiri olan انا'dir. Örneğin;

قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ

"İblis: Ben ondan daha üstünüm! Çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın, dedi."⁸

لَعْنٌ بَسَطْتَ إِلَيَّ يَدَكَ لِتَقْتُلَنِي مَا أَنَا بِبَاسِطٍ يَدِيَ إِلَيْكَ لِأَقْتُلَكَ

"Andolsun ki sen, öldürmek için bana el uzatsan bile, ben öldürmek için sana elimi kaldıracak değilim."⁹

Mütekellim zamirindeki bu elif/ا eki, benzer şekilde yazılan أن ve اُنْ gibi edatlarla oluşabilecek muhtemel karışıklığı önlemektedir. Sibeveyh, bu elifi vasl ve vakf halinde okuyan Arapların da olduğunu nakletmiştir. Örneğin Temîm lehçesinde bu elifin hem vasl hem de vakf halinde belirtildiği bilinmektedir. Nitekim Nafi kıraatında اَنَا آتِيكَ بِهِ (Sana onu getiririm.)¹⁰ ve اَنَا أَحْيِي وَأُمِيتُ (Ben diriltirim ve öldürürüm.)¹¹ gibi bazı ayetlerde bu durum görülmektedir. Hicaz lehçesinde ise söz konusu /elif, vakf halinde okunsa da vasl halinde atılmaktadır.¹² Yine اَللّٰهُ رَبِّيْ وَلَا اَشْرَكَ بِرَبِّيْ اَحَدًا¹³ "Fakat O Allah benim Rabbimdir. Ben Rabbime hiç kimseyi ortak koşmam."¹³ ayetindeki لَكِنَّا ifadesi mushaflarda zâid bir elifle resmedilmiştir.¹⁴ Bu /elif

⁸ Sâd 38/76.

⁹ el-Mâide 5/28.

¹⁰ en-Neml 27/40.

¹¹ el-Bakara2/258.

¹² Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzûbân es-Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sibeveyh*, thk. Ahmed Hasan Mehdîli (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008), V/34-35; Ebu'l-Fadl Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, thk. Ahmed Şemseddin (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), I/201.

¹³ el-Kehf 18/38.

¹⁴ Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *el-Mukni fi resmi mesâhifi'l-emsâr*, thk. Muhammed Sadık Kamhavî (Kahire: Mektebetu'l-Kulliyâti'l-Ezheriyye, ts), 35; el-Endelûsî, *el-Câmi limâ yuhtâcu ileyhi min resmi'l-mushaf*, 53.

için de aynı hükümler geçerlidir. Zira bu ifade, لكن ve انا kelimelerinin terkibinden meydana gelmektedir.

Kur'an Hattına Özel Muzaaf Konumundaki Cem'i Müzekker Salim İsmindeki Elif/ا Eki

Elif/ا ekinin mushaf imlâsında zâid olarak resmedilip şekil eki olabileceği bir başka yer, izafet yoluyla nûnu düşmüş olan cemi müzekker-i salim formundaki isimlerdir.¹⁵ Örneğin;

الَّذِينَ يَطْمَئِنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

“Onlar, Rablerine kavuşacaklarını ve gerçekten O'na döneceklerini çok iyi bilirler.”¹⁶

إِنَّا مُرْسَلُونَ النَّاقَةَ فَبَدَّلْنَا هُمُومًا فَارْتَبَهُمْ وَأَصْطَبِرُوا

(Salih'e şöyle demiştik:) “Şüphesiz biz, onlara bir imtihan olmak üzere, o dışı deveyi göndereceğiz. Şimdi onları gözetle ve sabret.”¹⁷

قَالَ آمَنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي آمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ

“İsrailoğulları'nın iman ettiğinden başka hiçbir ilâh olmadığına inandım ...” dedi.¹⁸

Hemze Sonunda Bulunan Elif/ا Eki

Hemze/ء ekinin kelime sonunda vav/و suretinde yazıldığı isimler de yine /elif ekinin zâid olarak resmedildiği yerlere örnek olup şekil eki kategorisinde gitmektedir. Örneğin ربوا kelimesinin و/vav ile yazıldığı yerlerde /elif ekinin zâid olarak bulunduğu görülmektedir. Bu durum, söz konusu kelimedeki و/vav ekinin aslı itibarıyla /elif olması ile açıklanmıştır.¹⁹ Örneğin;

إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ

¹⁵ ed-Dânî, *el-Mukni fî resmi mesâhifi'l-emsâr*, 35; el-Endelusî, *el-Câmi limâ yuhtâcu ileyhi min resmi'l-mushaf*, 52.

¹⁶ el-Bakara 2/46.

¹⁷ el-Kamer 54/27

¹⁸ Yûnus 10/90.

¹⁹ ed-Dânî, *el-Mukni fî resmi mesâhifi'l-emsâr*, 61; el-Endelusî, *el-Câmi limâ yuhtâcu ileyhi min resmi'l-mushaf*, 53.

“Çocuğu olmayan bir kişi ölür de kız kardeşi bulunursa, bıraktığı malın yarısı onundur.”²⁰

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın.”²¹

وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخُسُفِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ

“Sana davacıların haberi geldi mi? Hani onlar duvarı aşarak mabede girmişlerdi.”²²

Ulû/أُو/ Eki

Merfuluk alameti و/vav olan أُو/ sözcüğünün sonunda yazıldığı halde okunmayan bir /elif ekinin zâid olarak bulunduğu görülmektedir.²³ Örneğin;

وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ

“Bunu ancak akıl sahipleri anlar.”²⁴

فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعِزْمِ مِنَ الرُّسُلِ

“(Ey Muhammed!) O hâlde, yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret.”²⁵

Kafiye Olarak Bulunan Elif/ Eki

Elif/ ekinin zâid olarak resmedildiği bazı kelimelerde şekil eki olarak kimi zaman anlamsal bir işlevi, kimi zaman da şiirdeki kafiyeğin sağlanmasına benzer şekilde yapısal bir işlevi yerine getirdiği de görülmektedir. Zâid /elif ekinin bu kullanımında vasl ve vakf hallerinde okunup okunmayacağı hususu ise kıraatlar açısından farklılık göstermektedir. Bu çerçevede zâid /elif ekinin kelime sonunda şekil eki olarak bulunduğu yerlere aşağıdaki ayetler örnek gösterilebilir:

وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِآيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ فَوَارِيزًا

²⁰ en-Nisâ 4/176.

²¹ el-Bakara 2/278.

²² Sâd 38/21.

²³ ed-Dânî, *el-Mukni fî resmi mesâhifi'l-emsâr*, 35; Ebû Davud Süleyman İbn Necâh, Ahmed b. Muammer Şerşâl, *Muhtasaru't-tebyîn li-hicâi't-tenzîl* (Riyad, 1423/2002), II/80.

²⁴ el-Bakara 2/269.

²⁵ el-Ahkâf 46/35.

“Etraflarında gümüş kaplar, şeffaf kadehler dolaştırılır.”²⁶

قَوَارِيرٍ مِنْ فِضَّةٍ قَدْرُوهَا تَقْدِيرًا

“...ki, sâkiler bunu (cennet şarabını) ölçüsünce tayin ve takdir ederler.”²⁷

İlk ayetteki قَوَارِيرًا kelimesi, gayr-i munsarif bir isim olduğu halde elif/ eki yazılmıştır. Bu da yine anlamsal açıdan söz konusu ismin tür ve cins olarak mutlak (kayıtsız) zikredilmiş olmasına bağlanmıştır. Nitekim aynı kelime, mukayyed olarak zikredildiği akabindeki ayette مِنْ فِضَّةٍ قَوَارِيرٍ şeklinde /elif eki olmadan yazılmıştır. Örneğin;

أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ يَا لَيْتَنَا

“Eyvah bize! Keşke Allah’a itaat etseydik, Peygamber’e de itaat etseydik!”²⁸

إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكِبْرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَا

“Biz reislerimize ve büyüklerimize uyduk da onlar bizi yoldan saptırdılar.”²⁹

وَتَتَّبَعُونَ بِاللَّهِ الظُّنُونَا

“... ve siz Allah hakkında türlü türlü şeyler düşündüğünüz zaman ...”³⁰

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا

“Doğrusu biz, kâfirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık.”³¹

Bu ayetlerin sonundaki /elif ekleri ise ayet sonlarıyla uyumun sağlanması için zâid olarak bulunan harflerdir. Ayrıca bu eliflerin kelimeyi uzatarak okutması, söz konusu ifadelerin cehennemliklere ait olması hasebiyle sözün makamına da uygun düşmektedir. Zira onların çığlıklarıyla sesleri de uzamaktadır. Nitekim وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ “Allah ise gerçeği söyler ve doğru yola O erıştırir.”³² ayetinde böyle bir durum söz konusu olmadığından aynı kelimenin /elif eki olmadan yazılmış olması bu durumu teyid etmektedir.³³ الظُّنُونَا kelimesi de benzer şekilde harfi tarifli bir isim olduğu halde elifle yazılmıştır. Bu da yine söz konusu kelimenin, vakıf

²⁶ el-İnsân 76/15.

²⁷ el-İnsân 76/16.

²⁸ el-Ahzâb 33/66.

²⁹ el-Ahzâb 33/66.

³⁰ el-Ahzâb 33/10.

³¹ el-İnsân 76/4.

³² el-Ahzâb 33/4.

³³ Fadıl Salih es-Sâmerrâî, *Belâgatü'l-kelime fi't-ta'biri'l-Kur'ânî* (Kahire: Şeriketü'l-âtik lisinâ'ati'l-kitâbi, 1427/2006), 34.

halinde elife dönüşen diğer ayet sonlarıyla uyumlu olması içindir.³⁴ Ancak bu /elif ekinin, قَوَائِرًا kelimesindeki duruma benzer şekilde, zanların mutlak ve çeşitli oluşuyla ilgili olabileceği de ifade edilmiştir.³⁵ سَلَامًا ifadesindeki elifin ziyadesine ilişkin kaynaklarda net bir görüş olmamakla birlikte, Hicaz ve Kûfe'ye ait bazı mushaflarda elifle resmedildiği görülmektedir.³⁶ Nitekim bazı kıraatlarda tenvinli ve tensinsiz okunmakta olan bu kelimedede genellikle elif ile vakf yapılmaktadır.

Mie/مائة Sayısında Bulunan Elif/ Eki

مائة lafzı, mushafta geçtiği tüm yerlerde zâid bir /elif eki ile resmedilmiştir. Örneğin;

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٍ

“Mallarımı Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz dane bulunan bir tohum gibidir.”³⁷

وَأُرْسِلَتْهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ

“Biz onu, yüz bin yahut daha fazla kişiye peygamber olarak gönderdik.”³⁸

فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ

“Eğer sizden sabırlı yüz kişi bulunursa, iki yüz kişiye (kâfire) galip gelirler.”³⁹

Bu ayetlerde görüldüğü üzere مائة sayısı, daima zâid bir /elif eki ile yazılmaktadır. Bu kelimedeki zâid /elif ekine ilişkin kaynaklarda genellikle منه ve مية gibi benzer şekilde yazılan kelimelerle ayırımı sağlanması gerekçe olarak zikredilir. Bu da esasen ilk mushaflardaki Arap yazısında nokta ve hareketlerin olmaması ile ilgilidir. Zira bu dönemde şekil benzerliği bulunan kelimelerin ayırımı harfler vasıtası ile sağlanmakta idi.⁴⁰ Öte yandan başka bir kelime ile karışıklık olmamasına rağmen yazım birliği sağlamak açısından zâid /elif bu kelimenin tesniye formunda da resmedilmiştir. Elif/

³⁴ Muhammed Tâhir İbn Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1984), XXI/282; Bedruddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru't-Turâs, 1984), I/61.

³⁵ es-Sâmerrâi, *Belâgatu'l-kelime fi't-ta'bîri'l-Kur'ânî*, 34.

³⁶ ed-Dânî, *el-Mukni fi resmi mesâhifi'l-emsâr*, 45.

³⁷ el-Bakara 2/261.

³⁸ es-Sâffât 37/147.

³⁹ el-Enfâl 8/66.

⁴⁰ Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî, *el-Muhkem fi ilmi nakti'l-mesahif*, thk. Azze Hasan (Dîmeşk: Dâru'l-Fikr, 1997), 175-177.

lekinin ziyâdesine dair diğer bir yaklaşım ise hemze/ء ekinin eski suretini korumak amacıyla tercih edilen bir yazım şekli olduğu yönündedir. Aslanan مَاءٌ şeklinde yazılması ise de hemzenin hafifletildiğine işaret üzere bir yâ/ي harfi ziyade edilmiştir. Elif/ا ise hemze/ء'nin varlığına delalet etmektedir. Dolayısıyla مَائَةٌ şeklindeki yazım, hemze/ء'nin hem sabit bırakılması hem de hafifletilmesi gibi iki farklı sureti ihtiva etmektedir. Hemze/ء, tahfif edilmek istendiğinde önceki harfin harekesine uygun bir harfe çevrilmiştir. Bununla birlikte, hemzeden önceki harfin kesralı olması itibariyle yâ/ي'ya dönüştürüldüğü halde /elif hafzedilmemiştir.⁴¹

Lişeyin, Meleihî, Meleihim/ مَلَائِهِم , مَلَائِهِ , مَلَائِيَّه İsimlerinin Ortalarında Bulunan Elif/ا Eki

مَلَائِيَّه, مَلَائِهِ, مَلَائِهِم ifadeleri, mushaflarda kelime ortasında zâid bir elif/ا'le resmedilen isim örnekleri arasındadır. Örneğin;

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايٍ إِيَّيَّ فَاعِلٌ ذَلِكَ عَدَاً

“Hiçbir şey için sakın «Bunu yarın yapacağım» deme.”⁴²

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِ

“Sonra onların ardından Musa’yı, apaçık mucizelerimizle Firavun’a ve onun kavmine gönderdik.”⁴³

فَمَا آمَنَ لِمُوسَىٰ إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلَىٰ خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِمْ أَنْ يَفْتِنَهُمْ

“Firavun ve kavminin kendilerine kötülük etmesinden korkuya düştükleri için kavminin hüçük bir bölümünden başkası Musa’ya iman etmedi.”⁴⁴

وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايٍ اyeindeki شَايٍء kelimesinin aslı شياً dir. Hemze/ء hafifletilmek istendiğinde tıpkı بَايس kelimesinde olduğu gibi elife dönüştürüldükten sonra yâ/ي harfine takdim edilmiştir. مِنْ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَائِهِ ve مَلَائِيَّه مَلَائِهِM kelimelerinde zâid olarak gelen elif/ا'ler, izâfetten önce vakıf halinde hemzenin varlığına işaret etmektedir. Yâ/ي ise kelimeye zamirin bitişmesi ile hemze/ء'de tahfif yapıldığını göstermektedir.

⁴¹ es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-cevâmi'*, III/476.

⁴² el-Kehf 8/23.

⁴³ el-A'raf 7/103.

⁴⁴ Yûnus 10/83.

1.2. Vav/و

Amr/عَمْرُو ve Ömer/عُمَرُ İsimlerinin Ayrımı

Arapçada Amr/عَمْرُو ve Ömer/عُمَرُ isimlerinin harflerinde ortaklık söz konusudur. Telaffuz edilirken bir sorun teşkil etmese de bu durum yazı dilinde sıkıntı oluşturabilmektedir. Bu sebeple yazı dilinde Amr ismi ile Ömer ismini birbirinden ayırt etmek için و/vav ekinin kullanılmış olması muhtemeldir.⁴⁷ Bu sembolik bir ektir, anlamsal bir etkisi olmaz, yeni bir kelime üretmez veya tasrif yapmaz.

Ulû/أُولُو Sözcüğünün Ortasında Bulunan Vav/و Eki

Sahipler, yoldaşlar anlamlarına gelen أُولُو sözcüğünün ikinci harfi olan و/vav eki telaffuz edilmeyen sembolik bir harftir. Örneğin أُولُو الامر tamlaması okunurken ulû'l-emr diye ilk harfi uzatmalı değil ulu'l-emr diye uzatılmadan telaffuz edilir. Aynı şekilde izafet durumunda أُولُو isminde lamdan sonra yazılan ama okunmayan vav/و da şekil ekleri arasında yer alan zâid bir ektir.⁴⁸

Arapçada uzakta olan âkilleri ifade etme için kullanılan cem'i formundaki işaret ismi olan أُولُو/şunlar, onlar sözcüğünde bulunan و/vav eki telaffuz edilirken okunmaz, dolayısıyla o da şekil ekleri arasında sayılabilir.

İçinde Dammeli Hemze Bulunan İsimler

Ortada ister müfred ister cem'i olsun isimlerde hemze/ء damme harekesi aldığı zaman şeklen vav/و eki üzerine yazılır ve bu vav/و'nun herhangi bir işlevi yoktur. Şekil eki kategorisine girer. رُؤْيَةٌ, مُؤْمِنٌ, مَسْئُؤُلٌ örneklerinde bu durum söz konusudur.⁴⁹ İki harfin bir arada olması hoş karşılanmadığından dolayı söz konusu hemzenin elif-i maksura/ئ üzerine yazılmasını câiz görenler de vardır.⁵⁰

1.3. Ya/ي

İçinde Kesralı Hemze Bulunan İsimler

Ortada ve sonda ister müfred ister cem'i olsun isimlerde hemze/ء

⁴⁷ İbrahim, *el-İmlâ' ve't-terkîm fi'l-kitâbeti'l-'Arabiyye*, 82.

⁴⁸ İbrahim, *el-İmlâ' ve't-terkîm fi'l-kitâbeti'l-'Arabiyye*, 82.

⁴⁹ İbrahim, *el-İmlâ' ve't-terkîm fi'l-kitâbeti'l-'Arabiyye*, 45.

⁵⁰ Ziyad, *Kâmûsu'l-ımla*, 5-10.

kesra harekesi aldığı zaman ya/ي eki üzerine yazılır ve bu ya/ي ekinin herhangi bir işlevi yoktur. Şekil eki kategorisine girer. Örneğin سَتِيم رَيْس; kelimelerinde bu durum söz konusudur. Sonda olduğu zaman /elif üzerine de yazılabilir boşta da yazılabilir; örneğin بَدءَ، بَدَأَ kelimelerinde bu durum söz konusudur.⁵¹

2. Fiil Şekil Ekleri

Fiil şekil ekleri başlığı altında fiillere geldiği halde telaffuzda yeri olmayan veya telaffuz edilse de anlama katkısı olmayan ekler incelenmiştir. Toplamda dokuz yerde tespit edilen bu ekler elif/، vâv/و ve nûn/ن'dur.

2.1. Elif/،

Elif-i Vasıl/Hemze-i Vasıl

Arapçada hemze-i vasıl/elifü'l vasıl/، fiil başlarında bulunabilir, eğer bu fiiller yalnız geldiyse telaffuz edilir fakat bir başka kelimedenden veya harf-i cerden sonra geldiyse telaffuz edilmez. Bu durumda düşen /elif harfi söz konusu fiillerde herhangi bir anlam düşüklüğü veya eksiklik meydana getirmediği için şekil eki olarak kabul edilebilir. Sülâsî fiillerin emr-i hâzır formlarının başındaki /elif eki ile humâsî ve sudâsî fiillerin emir ve mazi formlarının başında bulunan /elif eki hemze-i vasıl olarak isimlendirilir.⁵² Örneğin:

كَلَّا لَا تُطَعُّهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ

*Hayır! Sakın sen ona uyma; secde et ve Rabbine yaklaş.*⁵³

Verilen ayette sülâsî bir fiil olan سَجَدَ fiilinin emr-i hazır formu gelmiş ve başına vâv harf-i cerini almıştır bu durumda fiilin başındaki hemze-i vasıl telaffuzdan düşmüş olup şekil eki kategorisinde sayılabilmektedir. Aynı şekilde humâsî bir fiil olan اقْتَرَبْ fiilinin emr-i hazır formu gelmiş ve başına vâv harf-i cerini almıştır bu durumda fiilin başındaki hemze-i vasıl telaffuzdan düşmüş olup şekil eki kategorisinde sayılabilmektedir.

Mazi Fiilin Çoğul Sigasında

Elif/، eki cem'i müzekker zamirine isnad edilen mazi fiillerin cem'i

⁵¹ Ziyad, *Kâmûsu'l-ımla*, 5-10.

⁵² el-Bedrî, "Hemzetü'l-vasıl fi'l-luğatî'l-Arabiyye", 17.

⁵³ el-Alak 96/19.

gaib ve cem'i muhâtab kiplerinde fâil (vavü'l-cemaa) vav/و'ından sonra yazılır.⁵⁴ Bu /elif yazıda var olup telaffuz edilmez. Şeklen bulunmasının sebebi de طالبو الكلية /fakültenin öğrencileri ifadesi ile طالَبَ mazi fiilinin cemisi olan طالبوا kipini ayırt etmektir. Bu durumun gerçekleştiği ayetlere örnekler;

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا

"İman edenlerle karşılaştıkları zaman, "İnandık" derler."⁵⁵

كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشْجُورًا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا

"Önlerini her aydınlatışında ışığında yürürler. Karanlık çökünce dikilip kalırlar."⁵⁶

كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا

"Oradan her çıkmak istediklerinde, oraya döndürülürler."⁵⁷

Bu ayetlerde cema'at vavına isnad edilen mazi fiillerin sonunda zâid bir /elif'in bulunduğu görülmektedir. Ancak وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ "Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi."⁵⁸ ayetinde olduğu üzere, cema'at vavından sonra mansub muttasıl bir zamirin fiile bitişi halinde /elif ziyade edilmemiştir. Ayrıca mansub muttasıl zamir bitişme de aşağıdaki ayetlerde olduğu gibi, söz konusu /elif'in resmedilmediği bazı mazi fiil örnekleri de bulunmaktadır.⁵⁹ Bunun sebebi bu fiillerin sonunun elif-I maksura, veya hemze ile biten illetli fiil olmaları olabilir. Örneğin;

فَإِنْ فَاءُ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"Eğer (bu süre içinde) dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."⁶⁰

لَقَدْ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا

"Andolsun, onlar kendi benliklerinde büyüklük tasladılar ve büyük bir taşkınlık gösterdiler."⁶¹

⁵⁴ İbrahim, el-İmlâ' ve't-terkîm fi'l-kitâbeti'l-'Arabiyye, 81.

⁵⁵ el-Bakara 2/14.

⁵⁶ el-Bakara 2/20.

⁵⁷ es-Secde 32/20.

⁵⁸ en-Nisâ 4/157.

⁵⁹ ed-Dânî, el-Mukni fi resmi mesâhifi'l-emsâr, 34-35.

⁶⁰ el-Bakara 2/226.

⁶¹ el-Furkân 25/21.

وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعَاجِزِينَ أُولَئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِنْ رَجْزِ آيَاتِنَا

"Âyetlerimizi geçersiz kılmak için yarışırcasına çaba harcayanlar var ya; işte onlar için elem dolu azap vardır."⁶²

Muzari Fiilin Çoğul Sigasındaki Mansub ve Meczum Durumdaki Fiil

Elif/ا eki cem'î müzekker zamirine isnad edilen mansub ve meczum muizari fiillerin cem'î gâib ve cem'î muhâtab kiplerinde fâil (vâvu'l-cema'a) vavından sonra çoğul olduklarını temsil etmek için sonlarına gelir.⁶³ Anlamsal herhangi bir katkısı yoktur bu ekin şekil olarak bu fiillerin çoğulluğunu temsil ederler. Bu /elif yazıda var olup telaffuz edilmez. Örneğin وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ "... oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır..."⁶⁴ ayetindeki oruç tutarlar, oruç tutuyorlar anlamına gelen تَصُومُونَ fiili sonunu nasb eden أَنْ edatını aldığı için sonundaki ن/nun harfi düşmüş ve çoğulluğunu temsil etmek üzere sonuna /elif eki gelmiştir.⁶⁵ Başka bir örnek verecek olursak لعيشو المدينة /هم/Şehrin yaişleri Araptır anlamındaki ifadesi ile لعيشوا في المدينة /يعيشون/Şehirde yaşasınlar anlamındaki ifadesindeki يعيش sözcüğünü birbirinden ayırmak için /elif eki şeklen getirilmiştir. Örneğin;

فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ

"Eğer, yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının."⁶⁶

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

"Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir."⁶⁷

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى

تَغْتَسِلُوا

⁶² Sebe' 34/5.

⁶³ Ebû Amr Cemâluddîn Osman İbn Hâcib, *el-Kâfiye fi İlmi'n-nahv ve eş-Şafiye fi İlmi't-tasrif ve'l-hat*, thk. Sâlih Abdulazîm (Kahire: Mektebetu'l-Edeb, 646), 44-46; İbrahim, *el-İlmâ' ve't-terkîm fi'l-kitâbeti'l-'Arabiyye*, 81.

⁶⁴ el-Bakara 2/184.

⁶⁵ İbn Hâcib, *el-Kâfiye ve eş-Şafiye*, 45.

⁶⁶ el-Bakara 2/24.

⁶⁷ Âl-i İmrân 3/92.

“Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, bir de -yolcu olmanız durumu müstesna- cünüp iken yıkanıncaaya kadar namaza yaklaşmayın.”⁶⁸

Emir Fiilin Çoğul Sigasında

Cem’i müzekker zamirinden sonra eklenen ve fasl elifi yahut elif-i fârika olarak da adlandırılan bu elifler, söz konusu fiillerden sonra atıf vavının gelmesi halinde ortaya çıkabilecek muhtemel karışıklığı önlemektedir.⁶⁹ Ayrıca bu elifler, تدعو fiilindeki gibi kelimenin aslından olan و/vav ile تدعوا fiilindeki cemaat vavının birbirinden ayırt edilmesini sağlar. Yine وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْمُرُونَ “... kızdıkları zaman kusurları başışlarlar.”⁷⁰ ayetinde olduğu gibi munfasıl ve muttasıl zamirler, elif-i fârika sayesinde birbirinden ayrılmış olur. Ancak فإن يعتزلوكم örneğinde olduğu gibi fiilin sonunda mansub muttasıl zamir varsa bu elifler eklenmez.⁷¹ Örneğin;

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ

“Ey insanlar! Sizi yaratan Rabbinize⁷² ibadet edin...”

احْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَرْوَاهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ

“Zulmedenleri, eşlerini ve Allah’ı bırakıp da tapmakta olduklarını toplayın.”⁷³

وَأَبْشُرُوا بِالْجَنَّةِ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ

“Size (dünyada iken) va’dedilmekte olan cennetle sevinin!”⁷⁴

Kur’ân Hattına Özel Müfred Merfu ve Mansub Konumundaki Nâkıs Muzari Fiil

Cem’i müzekker zamiri olmadığı halde و/vav ile biten merfu ya da mansub konumdaki nakıs muzari fiillerin sonundaki zâid elifler de mushaf imlâsına özgü bir yazım şeklidir.⁷⁵ Çekimlerde muzari sigasında sonuna elif/ eki getirilmez fakat Kur’ân hattına özel çoğul olmadığı halde getirilmiştir. Bu zâid elifler de şekil eki olarak kabul edilebilir. Örneğin;

⁶⁸ en-Nisâ 4/43.

⁶⁹ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Edebu'l-kâtib*, thk. Muhammed ed-Dâli (Beyrut: Mu’assasat al-risâla, ts), 225.

⁷⁰ eş-Şûrâ 42/37.

⁷¹ Ali el-Eyyûbî, *Kitâbu'l-Kunnâş fi fenneyi'n-nahvi ve's-sarf*, thk. Riyad b. Hasan el-Havvâm (Beyrut: Mektebetu'l Asriyye, 1425/2004), II/355.

⁷² el-Bakara 2/21.

⁷³ es-Sâffât 37/22.

⁷⁴ Fussilet 41/30.

⁷⁵ ed-Dânî, *el-Mukni fi resmi mesâhifi'l-emsâr*, 35.

"O gün cehennem getirildiği zaman, insan yaptıklarını birer birer hatırlar. Fakat bu hatırlamanın ne faydası var!"⁸⁴

وَلَا تَتَأَسُّوا مِنْ رُوحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنْ رُوحِ اللَّهِ

"Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez."⁸⁵

أَفَلَمْ يَأْتِيَنَّ الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعًا

"İman edenler hâlâ anlamadılar mı ki, Allah dileyeydi bütün insanları hidâyete erdirirdi?"⁸⁶

لَأَعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَأْتِيَنَّكُمْ أَوْ لِيَأْتِيَنَّكُمْ بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ

"Bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirmediğe onu ağır bir şekilde cezalandıracağım, ya da kafasını keseceğim!"⁸⁷

وَلَأَوْضَعُوا خِلَافَكُمْ يَبْغُونَكُمْ الْفِتْنَةَ

"... ve size fitneye düşürmek için aranızda koşturacaklardı."⁸⁸

Bu ayetlerde geçen fiiller تَتَأَسُّوا, لَا يَتَأَسُّو, لَا يَتَأَسُّو ve لَا يَتَأَسُّو şeklinde okundukları halde asıllarına riayeten yâ'dan önceki /elifin varlığı yazımda muhafaza edilmiştir. Bu durum asla işaret etmek üzere kelimenin telaffuzunda bir tahfif yapıldığını göstermektedir. Benzer durum وَجَايَءَ بِالنَّبِيِّينَ ve بِجَهَنَّمَ وَجَايَءَ يَوْمَئِذٍ ve وَجَايَءَ بِالنَّبِيِّينَ ayetlerindeki جِيءَ fiillerinin yazımında da görülmektedir. Zira bu fiilin aslı, جِيءَ iken telaffuz kolaylığı için hemze, ibdal yoluyla جِيءَ şeklinde elife dönüştürülmüş, ي/يâ harfine takdim edilmesi ile de جِيءَ şeklini almıştır. Tevbe suresinde geçen وَأَوْضَعُوا ifadesi, bazı mushaflarda وَأَوْضَعُوا şeklinde /elifsiz yazılmasına karşın Neml suresinde geçen لَأَأْتِيَنَّكُمْ ifadesinin /elifle yazılmasında ittifak olduğu görülmektedir.⁸⁹

Kur'ân hattına özel yazılan bazı harflerin mushaflardaki varlığı hakkında şöyle bir yorum getirilebilir: Kur'ân toplanarak istinsah edildiği dönemlerde henüz Arap yazısı gelişmemişti. Kur'ân'ı koruma amacına yönelik belki de ilk defa bu kadar yazıyı içerisinde barındıran bir kitap

⁸⁴ el-Fecr 89/23.

⁸⁵ Yûsuf 12/87.

⁸⁶ er-Ra'd 13/31.

⁸⁷ en-Neml 27/21.

⁸⁸ et-Tevbe 9/47.

⁸⁹ İbn Necâh, Muhtasarü't-tebyîn li-hicâi't-tenzil, II/379-380.

meydana getirmiştir. Dolayısıyla katiplerin yazı tecrübeleri azdı. Bir de katiplerden bazılarının Süryanî asıllı olup Kur'ânı imla ederken Süryanicedeki şekliyle yazdıkları söylenilmektedir. Bilahâre Müslümanlar ilk nüshaya saygılarından dolayı aynı şekilde çoğaltarak günümüze kadar bu haliyle gelmesini sağlamışlardır. Nitekim günümüzde asla uygun olarak değil de modern imla kurallarına göre yazarlar da bulunmaktadır.⁹⁰ Örneğin;

يَا بَنِي آدْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَبْأَسُوا مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَبْأَسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ
الْكَافِرُونَ

"Ey oğullarım! Gidin Yûsuf'u ve kardeşini araştırın. Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez."⁹¹

لَأَعَذِّبَنَّ عَدَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ لَيَأْتِيَنِّي بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ

"Bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirmedikçe onu ağır bir şekilde cezalandıracağım, ya da kafasını keseceğim!"⁹²

وَأَشْرَفَتِ الْأَرْضُ بَنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

Yeryüzü Rabbinin nuruyla aydınlanır. Kitap (amel defterleri) ortaya konur. Peygamberler ve şahitler getirilir ve haksızlığa uğratılmaksızın aralarında adaletle hüküm verilir.⁹³

لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَأَوْضَعُوا جِلْدَكُم بِبَعُونِكُمْ إِنْ مَنَّا

Eğer onlar da sizin içinizde (sefere) çıksalardı, size bozgunculuktan başka bir katkıları olmayacak ve sizi fitneye düşürmek için aranızda koşuşturacaklardı.⁹⁴

İçinde Fethalı Hemze Bulunan Fiiller

Başta, ortada ve sonda, mazi, muzari ve emir fiillerde hemze fetha hareketi aldığı ve kat'ı hemzesi olması durumunda elif/ı eki üzerine yazılır. Aynı şekilde ortada ve sonda hemze sakın olup kendinden önceki harfin hareketi fetha olursa hemze şeklen elif üzerine yazılır. Bu elifin herhangi bir işlevi yoktur. أَكَلٌ - يَأْكُلُ , أَحْسِنُ , أَنْصِرْ , إِبْدِ , أَحْسِنُ , أَنْصِرْ , يَأْكُلُ - أَكَلٌ örneklerinde bu durum görülmektedir.⁹⁵

⁹⁰ Örnek olarak bk. <http://www.islam4u.com> (Erişim: 10.07.2021); <http://quran.ksu.edu.sa/tafseer> (Erişim: 10.07.2021.)

⁹¹ Yusuf 12/87.

⁹² en-Neml 27/21.

⁹³ Zümer 39/69.

⁹⁴ Tevbe. 9/47.

⁹⁵ Ziyad, *Kâmûsu'l-ımla*, 5-10.

2.2. Nun/ن

Nun-u Vikaye

Fiiller muttasıl mütekellim zamir olan ي alması gerektiğinden fiil ile zamir arasında bir ن/nun eki gelir⁹⁶ ve bu ek anlamsal veya çekimsel bir işlevi olmaksızın fiil ile zamir arasında köprü gibi bağlayıcılık rolü üstlenir. Bu eke nun-u vikaye denir. Örneğin 'bana ikram etti' ifadesi ن/nun eki sayesinde 'أَكْرَمَنِي' şeklinde Arapçada tek kelime halinde ifade edilir.⁹⁷

2.3. Vav/و

İçinde Dammeli Hemze Bulunan Fiiller

Mazi, muzari ve emir fiillerinin ortasındaki hemze damme harekesi aldığıda şeklen و/vav eki üzerine yazılır ve bu vavın herhangi bir işlevi yoktur. Şekil eki kategorisine girer. رُوْفُ، يَنْفَرُوْنَ örneklerinde olduğu gibi. يَنْفَرُوْنَ fiilindeki hemzenin ؤ şeklinde yazıldığı da vakidir. Sonda olduğu zaman elif üzerine de yazılabilir boşta da yazılabilir; بَدَأَ، بَدَأْ örneklerinde olduğu gibi.⁹⁸

Sonuç

Dilbilimciler büyük dillerin zaman içinde meydana gelen olaylar ve ortaya çıkan yenilikler için kendi bünyesinde yeni kavramlar türetme, gelişme ve değişme imkanına sahip olduklarını belirtmişlerdir. Dünyanın önemli dillerinden kabul edilen Arap dili de kendine has özelliklere sahiptir. Zevaid harfler ve ekler bükümlü bir dil olması hasebiyle Arap dilinde önemli bir yer edinmektedir.

Arap dili için önemli olan eklerin şekil ekleri kısmı bu çalışmada ele alınmıştır. Bu çaba sonucunda özellikle mushaflarda çeşitli ekler tespit edilmiştir. Bu ekler yazı dilinde var olup telaffuzda veya manada herhangi bir yeri olmayan eklerdir. Çalışmanın giriş bölümünde de ifade edildiği gibi bu harflerin kullanılmasının; Kur'an-ı Kerim imlasında genel geçer bir uygulama olmaması, kafiye oluşturmak gibi sanatsal-belâgi amaçlar, Arap Diline has imla özellikleri, Arap gramerinin kendine has özellikleri, imlası benzer sözcükler arasında ayırım sağlamak ve harekenin olmadığı

⁹⁶ İbn Hâcib, *el-Kâfiye ve's-Şâfiye*, 33.

⁹⁷ Abdullah b. Abdirrahman el-'Akîlî el-Hamedânî İbn 'Akîl, *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, (Kahire: Daru't-Turâs: 1400/1980), I/108.

⁹⁸ Ziyad, *Kâmûsu'l-ımla*, 5-10.

zamanlarda ayırım yapmak gibi hedef ve sebepleri bulunmaktadır.

Çalışmada tespit edilen isim şekil ekleri: tamlama durumunda hemze-i vasıl olup okunmayan elif ekleri, mütekellim zamiri olan ‘أنا’ zamirinin sonunda bulunan elif-i fârika, Kur’ân hattına özel olup muzaaf konumundaki cem’i müzekker salim isimlerde bulunan elif eki, hemzenin vav harfi üzerine yazıldığı durumlarda bulunan elif eki, merfuluk alameti bulunduğu halde mushafta zâid olarak elif eki ile resmedilen أولوا sözcüğü, yine örneği mushaftan verilen kafiye, مائة lafzında bulunan kesra harekeli harften sonra okunmadığı halde resmedilmiş olan elif eki, örnekleri özellikle mushafta görülen مَلَائِكَةٍ، لِسَائِيٍّ، مَلَائِكَةٍ، مَلَائِكَةٍ lafızlarının ortalarında resmedilen elif eki, sonu tâ-i marbûta ve elif-i maksûra olmayan mansub isimlere getirilen elif eki, içinde fethalı hemze bulunan isimlerde resmedilen elif eki; Amr/عَمْرٍو ve Ömer/عُمَرٍو isimlerinin ayırımını sağlamak için getirilen vav eki, ulû/أُولُو kelimesinin ortasında okunmadığı halde bulunan vav eki, uleike/أُولَيْكٍ sözcüğünde telaffuz edilmediği halde bulunan vav eki, içinde dammeli hemze bulunan isimlerde resmedilen vav eki; içinde kesralı hemze bulunan isimlerde resmedilen ya eki olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmada tespit edilen fiil şekil ekleri: mazi fiilin çoğul sigasında resmedilen elif eki, muzari fiilin çoğul sigasının mansub ve meczum halinde resmedilen elif eki, emir fiilin çoğul sigasında resmedilen elif eki, Kur’ân hattına özel olup müfred merfu ve mansub konumunda bulunan nâkis muzari fiilde resmedilen elif eki, Kur’ân hattına özel bulunan bazı fiillerin muzari kalıplarında resmedilen elif eki, içinde fethalı hemze bulunan fiillerde resmedilen elif eki; köprü görevi gören telaffuzda olsa da manaya katkısı olmayan nun-u vikâye eki; içinde dammeli hemze bulunan fiillerde resmedilen vav eki olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada Arap dilinde sembolik olarak bulunan bazı eklerin tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Netice olarak yukarıda sıralanan durumlarda şekil eklerinin olduğu tespit edilmiştir. Bazı durumlar günlük dilde bulunmakla beraber bazı durumların varlığı Kur’an hattına özeldir. Elbette dünyanın önemli dillerinden kabul edilen Arapça’da sembolik görevleri olan harfleri tek bir çalışmada tespit etmek mümkün değildir. Bu çalışma bu konuda bir çaba içermekte olup daha geniş ve detaylı çalışmalara kapı açması ümidi taşımaktadır.

Kaynakça

- Bedrî, Naîm Selman, "Hemzetu'l-vasıl fi'l-luğati'l-Arabiyye", *Journal of College of Education* 1/4 (2008), 15-29. <https://www.iasj.net/iasj/article/51035>
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd. *el-Muhkem fi ilmi nakti'l-mesahif*. thk. Azze Hasan, Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1997.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd. *el-Mukni fi resmi mesâhifi'l-emsâr*. thk. Muhammed Sadık Kamhavî, Kahire: Mektebetu'l-Kulliyyâti'l-Ezheriyye, ts.
- Endelûsî İbn Vesîk. *el-Câmi limâ yuhtâcu ileyhi min resmi'l-mushaf*. thk. Ğânim Kaddûrî Hamed, Bağdat: Daru'l-Enbar, 1408/1988.
- Eyyûbî, Ali. *Kitâbu'l-Kunnâş fi fenneyi'n-nahvi ve's-sarf*. thk. Riyad b. Hasan el-Havvâm. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l Asriyye, 1425/2004.
- Gündüzöz, Soner. *Arapçanın Söz Varlığı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- İbn 'Akîl, Abdullah b. Abdirrahman el-'Akîlî el-Hamedânî. *Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfiyeti İbn Mâlik*. 4 Cilt. Kahire: Daru't-Turâs: 1400/1980.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Hâcib, Ebû Amr Cemâluddîn Osman. *el-Kâfiye fi İlmi'n-nahv ve eş-Şafiye fi İlmi't-tasrîf ve'l-hat*. thk. Sâlih Abdulazîm, Kahire: Mektebetu'l-Edeb, 646.
- İbn Kuteybe, Ebî Muhammed Abdullah b. Müslim. *Edebu'l-kâtib*. thk. Ali Fâ'ûr, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Edebu'l-kâtib*. thk. Muhammed ed-Dâlî, Beyrut: Mu'assasat al-risâla, ts.
- İbn Necâh, Ebû Davud Süleyman. *Muhtasaru't-tebyîn li-hicâi't-tenzîl*. thk. Ahmed b. Muammer Şerşâl, 5 Cilt. Riyad: yy, 1423/2002.
- İbrahim, 'Abdul'alîm. *el-İmlâ' ve't-terkîm fi'l-kitâbeti'l-Arabiyye*. Mısır: Mektebetu Ğarîb, 1975.
- İsmail, Şaban Muhammed. *Resmu'l-mushaf ve dabtuhû beyne't-tevkîfi ve'l-ıstîlâhâti'l-hadîse*. Kahire: Dâru's-Selâm, 1433/2012.
- Kırcı, Recep. *Ebû Alî el-Fârisî'nin Sarf İlmindeki Yeri*. Ankara: Fecr Yayınları, 2021.

Kırcı, Recep. “Arap Dilindeki م ve ؤ Edatları İle İlgili Bir İnceleme” [Examination in the Language of Arabic (م) and (ؤ) Prepositions]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 8/1 (2021), 588-600. <https://doi.org/10.17859/pauifd.951726>

Sâmerrâî, Fadıl Salih. *Belâgatu'l-kelime fi't-ta'bîri'l-Kur'ânî*. Kahire: Şeriketü'l-âtik lisnâ'ati'l-kitâbi, 1427/2006.

Sîrâfî, Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzübân. *Şerhu Kitâbi Sibeveyh*. thk. Ahmed Hasan Mehdili. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008.

Suyûtî, Ebu'l-Fadl Celâleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr. *Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-cevâmi'*. 3 Cilt. thk. Ahmed Şemseddin, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998.

Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullâh. *el-Burhân fi ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire: Dâru't-Turâs, 1984.

Ziyad, Musid Muhammed. *Kâmûsu'l-ımla*. (yy, ts).

<https://kuran.diyaret.gov.tr> Erişim: 2 Şubat 2022.

<http://quran.ksu.edu.sa/tafseer> Erişim: 10.07.2021.

<http://www.islam4u.com/ar> Erişim: 10.07.2021.